

ВЕСТИ И БЕЛЕШКЕ

СА КОНЗЕРВАТОРСКИХ РАДИЛИШТА

РАДОВИ НА ЖИВОПИСУ МАНАСТИРА
СВ. ЂОРЂЕ У ТЕМСКОЈ

Радови на живопису манастира Св. Ђорђа у Темској обављени су у консолидованом и дефинитивно заштићеном објекту. Ранијих година, међутим, док је процес архитектонске конзервације био у току, живопис је био тешко угрожен солима које су се обилно таложиле на пандантифима, бочним певницама и у олтарском делу. Поред тога, вероватно као последица извесног слегања објекта, дошло је до местимичног одвајања носећег фреско слоја од зида. Ако уз то споменемо и оно уобичајено таложење гаражи (у нашем случају комбиноване са калцификацијом солима и воском) као и неукусну интервенцију монахиња које су премоловале прву зону живописа бочних певница и источни зид наоса, јасно је зашто је конзервација живописа у овом манастиру била веома сложена.

Први задатак је био да на карактеристичним местима обавимо пробе чишћења како би одредили методе рада. Рецептūra за чишћење фресака коју предлажу аутори књиге LA CONSERVATION DES PEINTURES MURALES (Paolo Mago i dr.) применљива је у случајевима

када је у питању солидно везан и стабилан пигмент, што је у нашем случају било на свим површинама, сем у делу тамбура где је већ раније дошло до пулверизације и одпадања пигмента. После обављене пробе чишћења и уз консултацију хемичара Народног музеја у Београду, друга Михајла Вуџака, одлучили смо се за следећу композицију рецепта:

1. 1.000 ml. воде
2. 30 г. амонијум бикарбоната
3. 25 г. натријум бикарбоната
4. Цетавлон или асепсол 10 ml.
5. Луцелин 6-7%.

Цетавлон или асепсол употребили смо уместо десогена (са којим се срећемо у изворној рецептури), јер поседују једнака својства. Сам процес чишћења је једноставан и састоји се у аплицирању припремљене масе на живопис. Уколико су излучене соли новијег датума, односно неvezане, поступак се после прања водом не понавља. Међутим, ако је калцификација узела маха, процес се понавља неколико пута. Битно је приликом уклањања наталожених соли, да се њихово дефинитивно отстрањивање из зидова изводи пулпом од куване целулозе, која је снажан, а безазлен апсорбант.

На нешто сложенији проблем наишли смо у северној певници и делу пандантифа. Овај део цркве је иначе фебруара 1976. године (дакле, неколико месеци пре постављања новог покривача) био под дејством велике влаге, која је кроз веома поразан кровни покривач од ћерамиде са лакоћом продирала унутра, носећи собом велику количину соли. Временом су се излучене соли чврсто везале са гаражју од свећа, па нам је за уклањање ових наслага био неопходан и неки поузданији органски растварач. Одлучили смо се за ксилол, који смо мешали са сапокалином. Ту смо мешавину наносили четкама на замашћене зидове. После елиминисања масних наслага чађи и воска, третман смо наставили Моровим рецептом, а местимично, где је калцификат био тврд, чак и скалпелима.

Што се тиче зона које су монахиње прекречиле, установили смо да је, срећом, пигмент везан јако нестабилним везивом, па је поступак за уклањање био једноставан, иако релативно спор. Рачунали смо са хидроскопношћу пигмента и везива па смо увече облагали зидове вишеслојном целулозном ватом, да би сутрадан четкама и скалпелима уклањали боју. Овим начином уклонили смо све прекречене површине и константовали да је боја нанешена преко готово неоштећеног живописа.

Поред поменутих послова обавили смо и ињектирање и пресовање живописа код врата наоса и испод ктиторског натписа као и нужна опшивања фреско слојева пре дефинитивног малтерисања слободних површина зида што ће бити обављено при крају радова.

Миодраг Анђелковић

У ВРАЋЕВШНИЦИ ОТВОРЕНА МАНАСТИРСКА ЗБИРКА

У манастиру Враћевшници у склопу радова на презентацији и уређењу манастирског комплекса, отворена је музејска збирка предмета који су очувани у манастирској ризници. Збирка је смештена у већој приземној просторији новосаграђене зграде коју је пројектовала арх. Марија Домазет, конзерватор Завода из Краљева. Аутор пројекта музеолошке поставке ове збирке је арх. Радослав Прокић из Крагујевца, а реализацију поставке извео је Милован Вуловић, в. кустос Народног музеја из Чачка са својим сарадницима. Организатор свих послова на остваривању овог подухвата био је Завод за заштиту споменика културе из Краљева. Финансијска средства су обезбедила Републичка заједница културе и Самоуправна интересна заједница културе општине Горњи Милановац. Изградњу објекта у којој је смештена збирка, финансирала је управа манастира Враћевшнице уз помоћ већег броја привредних организација, установа, Комисије за односе са верским заједницама СР Србије и других организација као и појединих дародаваца.

На свечаном отварању збирке које је одржано 8. октобра 1978. године присуствовао је већи број угледних друштвено-политичких, културних и јавних радника наше Републике, региона Краљево и општине Горњи Милановац. На свечаности су говорили Господин Стефан Жички епископ и председник Комисије за односе са верским заједницама СР Србије друг Жића Станковић.

Збирку је отворио Радомир Станић, помоћник директора Републичког завода за заштиту споменика културе, који је између осталог рекао: "Значај савремено и стручно постављене ризнице је вишеструк. Поред тога што су у новим условима експонати ризнице трајно заштићени, они се отварају свом својом лепотом човеку да га оплеме, да га озраче, да га духовно обогате. У тежњи да се споменици културе укључе у савремени културни и привредни живот и да радном човеку подаре истинска узбуђења као подстицај за стваралаштво, ризница манастира Враћевшнице отвара врата за сусрет и доживљај посетилаца, за једно ново виђење, за потпуније и садржајније сагледавање свих вредности које поседују њени предмети. На тај начин се обезбеђују услови за успостављање живљих ритмова и чвршћих релација између културно-историјских споменика и животне друштвено-културне стварности, да се покрену токови међусобног прожимања и узајамног обогаћивања.

Кад споменику отворимо трезоре његових културних, уметничких и историјских вредности, кад их учинимо доступним човеку за кога је саздан и због кога построји, онда смо му обезбедили будућност. За дубље очовечење у нашем хуманом самоуправном социјалистичком систему споменици откривених лепота, брижљиво приближених људском оку и срцу, имају изузетан значај. Враћевшница, скривена у шумовитим падинама Рудника, преко своје ризнице од данас раскриљене и јавности подарене, постаће привлачнија за свакога, а чињеницом што је повезана савременим путем и што су конзерваторским интервенцијама осигуране све њене најзначајније вредности, отпочиње да пише једну нову много срећнију и лепшу страну своје богате и узбудљиве историје. Њена славна и потресна древна прошлост коју је срећно пребродила, довољно је велика залога да с правом може да рачуна на срећнију будућност. Враћевшница је ту будућност отпочела у слободи нашег времена, која се и у њеном окриљу рађала."

Радомир Станић

АМИР АГИН ХАН У НОВОМ ПАЗАРУ У НОВОЈ ФУНКЦИЈИ

У тежњи да се новопазарски споменици што непосредније и ефикасније заштите и укључе у савремени живот, краљевачки Завод за заштиту споменика културе је предузео значајне кораке. У том погледу најлепши резултати постигнути су на примеру Амир агиног хана.

Налазећи се у строгом центру града, овај вредан споменик, саграђен вероватно у XVIII веку, доспео је временом у врло тешко стање. Проблем његове заштите био је вишеструко осетљив и сложен. Посебно је требало решити питање његове намене од чега је зависила могућност обезбеђења средстава, а истовремени и целисходности и ефикасност заштите.

Трговинско предузеће "Слобода" из Новог Пазара стицајем околности налазило се пред потребом обезбеђења пословног простора. Имајући то у виду Завод је предложио управи предузећа да се Амир агин хан искористи управо за продајни простор специјализоване намене. Према пројекту који је израдио арх. Јован Нешковић, доцент Архитектонског факултета из Београда, унутрашњост хана је тако конципирана да добија функцију специјализованог занатско-трговинског центра у коме ће се продавати превасходно производи старих заната, сувенири, затим роба посебног асортимана и други производи који ће заинтересовати посетиоце, туристе и мештане Новог Пазара. Основни циљ ове идеје јесте да се не угрози споменички садржај објекта и да се новом функцијом обезбеди будућност споменика. Њеном реализацијом управо је објекат трајно заштићен при чему су задржане све његове битне споменичке карактеристике.

Сви планирани радови су недавно завршени, тако да је Амир агин хан ушао у нову савремену функцију којом су помирени сви нужни захтеви како у погледу заштите, тако и у погледу његове презентације. У финансирању радова, поред предузећа "Слободе" које је издвојило око 3,000.000.- динара, учествовали су Републичка заједница културе и СИЗ културе општине Нови Пазар. Пројекат намештаја у ентеријеру, у склопу замисли арх. Јована Нешковића, израдио је арх. Никола Дудић. Радове је изводио Завод у својој режији и Грађевинско-занатско предузеће "Развитак" из Новог Пазара. Пројектантски надзор је вршио арх. Јован Нешковић, а стални надзор водио је арх. Вељко Вучковић, конзерватор Завода из Краљева.

Судећи према првим оценама позваних, овај подухват се сматра потпуно успешним и представља пример како се поједини специфични споменици могу успешно штитити кроз нову намену уз потпуно очување њиховог интегритета.

Радомир Станић

МЕЂУНАРОДНИ КОМИТЕТ ЗА КОНЗЕРВАТОРСКУ ЕТИКУ -
INTERNATIONAL COMMITTEE FOR ETHICS IN CONSERVATION

(скраћено IСЕС) формиран је у септембру 1977. године као тзв. "пројект", односно научни програм при Институту за технологију уметничких материјала и конзервацију у Краљевској академији лепих уметности у Штокхолму. За председавајућег Комитета позвана је Hanna Jedrzejewska, а за секретара је изабран професор Др Björn Hallström директор напред поменутог Института.

Предмет рада IСЕС-а биће разматрање питања етике у конзервацији уметничких дела и објеката са историјском вредности, уз предпоставку да су они документи прошлости. Главна одлика сваког документа је његова аутентичност, а поред тога, та одлика треба да буде основа при планирању и извођењу свих конзерваторских подухвата. За сада конзерваторским делатностима могу се проузроковати већа или мања оштећења аутентичних вредности споменика (што може да наступи у току радова или у будућности), а то би свакако било у супротности са основним начелима заштите споменика. Ради тога се питање етике конзерваторских делатности, уз припадајуће поштовање према оригиналном садржају, бити од неизмерне важности. Нажалост, до сада су ова питања разматрана само узгредно у склопу остале конзерваторске проблематике што изазива последњих година све већи немир код широког броја специјалиста одговарајућих грана, забринутих за правилно чување културног наследства. Циљ IСЕС-а је стварање пунктова потпоре за етику која је за сада бескућна. Опсег тема биће по могућности што шири, али ће пре свега обухватити питање свих врста техничких мера и одговарајуће бриге са тачке гледишта чувања не само садржаја споменика већ и његове аутентичности.

Напосредни повод за оснивање IСЕС-а био је врло широк и топао међународни одзив на, пре две године издату, од именованог Института у Штокхолму, студијску брошуру под насловом Ethics in Conservation, и исто тако једнодушно изражено мишљење да је конзерваторска етика питање са којим се треба што брже позабавити. Као метод за делатност Комитета је изабрано гесло "Care and Protection", што би, у не сасвим тачном преводу, гласило: чување и заштита.

Организационе појединости IСЕС-а још су увек у фази израде. Не предвиђа се чланство, чланарина итд. Учешће за сваког је отворено под условом да се укључи активно у сарадњу преко давања чланака, предлога, саопштења, реферата који ће бити у одговарајућој форми публиковани и дистрибуирани. Допуштено је свако изјашњење давање предлога критичких примедби итд., опширних или краћих теоретских или практичних, али увек са изразито назначеним главним мотивом - етика. Главни циљ будуће

делатности је отварање широке и конструктивне дискусије, као и размена погледа и искустава у свим делатностима које могу бити везане са етиком правилног чувања културног наследства. Исто тако је договорено да неће бити давања никаквих конкретних упутстава и рецепата пошто све одлуке које се тичу конзерваторских интервенција у сваком случају зависе од индивидуалних услова.

Информација о даљој делатности ICES-а и о материјалима који ће бити публиковани биће за пољске читаоце приказане на страницама "Ochrony Zabytkow".

Hanna Jedrzejewska
(превод из "Ochrony Zabytkow" 2 - 1978., 135.)

СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ СПОМЕНИКА ТАНАСКА РАЈИЋА

Споменик Танаска Рајића на брду Љубићу код Чачка који обележава храбру смрт познатог јунака из другог српског устанка, започет је да се гради пред последњи рат. Услед ратних неприлика градња споменика је прекинута, тако да је остао недовршен. Због тога споменик никада није био откривен.

У протеклим деценијама дошло је до оштећења постоећег дела комплекса и до потребе да се читав, иначе доста запуштен, амбијент уреди. Арх. Слободан Ђорђевић, конзерватор Завода из Краљева је израдио пројекат завршних радова на споменику и конзерваторских интервенција. Сви радови које су финансирали СИЗ културе општине Чачак и Републичка заједница културе изведени су у августу и септембру 1978. године.

По завршетку радова на Дан артиљерије 7. октобра прошле године одржано је свечано откривање споменика на коме је био присутан већи број угледних друштвено-политичких и културних јавних радника овог краја. Тако је, дакле, монументално замишљен споменик Танаска Рајића добио свој првобитан облик, а свечаним отварањем означен један чин који је требало да уследи пре четири деценије.

Споменик историјској личности Таковског устанка сада је постало једно од најомиљенијих и најпријатнијих места у овом делу Србије, које посећују грађани, омладина, ученици и туристи.

Радомир Станић

У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ, завршено је уређење спомен-музеја у индустрији "ГОША". Музеј је смештен у згради у којој је радио друг Тито за време свог боравка у Паланци 1926-27. године. Конзерваторски радови су започети 1977. године, када је рестаурисана зграда - некадашња алатница. Тада је постављен и спомен-музеј, уређена сала за приредбе и друштвене просторије, а у 1978. обављени су завршни радови. Пројектант и руководицац радова био је арх. Ранко Финдрик.

У ГАМЗИГРАДУ, у вишеугаоној кули млађег утврђења, арх. Милка Чанак-Медић поставила је збирку каменог клесаног украса што је припадао откривеним грађевинама.

На СРПСКИМ ВОЈНИЧКИМ ГРОБЉИМА У МАКЕДОНИЈИ започети су конзерваторски радови у 1978. години, којима руководи арх. Иван Костић, а за СРПСКА ВОЈНИЧКА ГРОБЉА у Тунису и на Крфу и Виду, начињени су пројекти по којима ће радови отпочети у овој години. Пројектанти су арх. Мр Оливера Марковић-Кандић и арх. Гордана Јанковић.

